

Драги пријатељи, ја сам вечерас веома почаствован, више него што се ријечима може описати, јер је Трг од књиге мјесто мог књижевног и интелектуалног сазријевања. Почело је монтирањем штандова и полица, са дивним друштвом из ове Библиотеке/читаонице; овдје сам годинама пажљиво ослушкивао гласове наших најмудријих и најкреативнијих умјетника, био свједок истинских светковина поезије, прозе, музике и сликарства – пред људима који долазе и одлазе, као вечерас, а сви они, сви ми – и гости и домаћини – читавим својим бићем осјећамо да је ово град са величанственом књижевном и духовном традицијом. А та нас чињеница, драги пријатељи, веома обавезује. Ово је град Ива Андрића, Алексе Шантића, Сима Матавуља, Михаила Лалића, Стевана Раичковића...

Овдје, овим парчетом обале, од Савине до Топле, ходао је млади Раде Томов, овдје први пут видио књигу и срицао прва слова, да би одавде узлетио према Ловћену и на висини генијално пропјевао. Управо тај ђак са Топле својим блиставим стихом уредио је наш национални ентеријер, духовни и православни. Он је својом мисаоном и емотивном снагом успоставио нашу културну и политичку граматику. Још више, он је створио драгоцјени и спасоносни етар српског заједништва, у коме и данас одзвањају снови, наде и трауме милиона Срба широм свијета.

Зашто је нама, вечерас, на Тргу, Његош толико важан? Никада се не смије заборавити: оно што је у Његошево вријеме заиста постојало, било је неколико поробљених и депримираних српских територија. Тада он ступа на сцену, буди Србе и позива их да остану заједно. Сада, ми опет имамо тешко рањено, раскомадано национално ткиво. У таквим околностима, страховито је важно читати Његоша, евоцирати Његоша, разумјети како се развијала та мисао, како су ти текстови настали, како су сачували свој јединствени интензитет. То значи садржај његовог писма укључити у садашњост. Данашња Црна Гора нарочито, а ни данашња Србија, као да нису свјесни конститутивне, заснивајуће тежине Његошевог писма. Не осјећају Његошеву апсолутну савременост и огроман значај његових стихова за националну самоодбрану.

Он је био пустињак цетињски, до тада невиђена фигура у једноставном и суровом контексту, али духовне силе које он покреће својом појавом, акцијом и писмом не смирују се ни данас, као чврсти темељ и ослонац, у најширим народним и највишим интелектуалним круговима, претварајући се у класични знак српске културе и духовности.

Као што знате, ја долазим из Андрићграда. Кад изађеш на главни трг у Андрићграду, истим погледом можеш пригрлити споменике Ива Андрића и Петра II Петровића Његоша. Тај сусрет на тргу је, у мом доживљају, свакодневни величанствени умјетнички подухват. Жив и животворан, васељенски а српски. Оваплоћена фантазија једног од највећих писаца и једног од највећих филмских умјетника данашњице. Ива Андрића и Емира Кустурице. И Андрићградом, као и Херцег Новим, ходају добри људи свих вјера и нација, и његовим трговима, као и овим, лебди радост слободног стваралаштва.

Ни у Андрићграду нема потпуно заборављених успомена; постоје само скровита мјеста, незалијечене ране, заташкани сукоби. И тамо, као и овдје, у непосредној близини сваког бола, сваког уздаха, у самом средишту наше патње борави, срећом, и један узвишени, племенити саучесник. Иво Андрић. Не записивач, не архивар; можда видовњак, можда ледени свједок, јер су његове ријечи понекад неподношљиво језгровите.

Андрићева проза, која је свој коначни смирај, своју кућу, потражила баш овдје, у Херцег Новом, остварила је неке од епохалних могућности српског језика. По њој су генерације писаца увјежбавале способност вербалног сажимања историјског градива, по њој су навијали, и још увијек навијају, синтаксичке часовнике. Његовом уравнотеженом реченицом дисциплинован је, продубљен и оплемењен читав низ стратегија писања о граници између свјетова – а граница је ипак остала непрекорачива.

Ја вјерујем да је у Андрићграду, баш као у Херцег Новом, кодирана приповједачка матрица наше поколебане, смирења жељне духовности. Повијамо се, таутолошки,

на вјетрометини историје, на истим трговима и ћупријама, под истим небом балканским. Баш то и јесте неупоредива, двосмислена снага Андрићевог стила: бескрајно уписивање властите смрти, чији је траг неизбежни препородитељ нашег малаксалог идентитета. Било је: више жалости него радости. Нека буде: више радости него жалости! Нека буде што бити не може!

И још бих нешто додао. Још бих вам један поздрав пренио.

На Међавнику живи човјек који је широм планете пронио славу и моћ српске фантазије – у свијету који на ову нашу страну не гледа нимало благонаклоно. И они који наш језик уопште не разумију, и они који неће да га разумију, покорени су снагом његове имагинације – силовитим продором маште са истока, чудесима и сновиђењима, бескрајном радошћу и бескрајном тугом коју његова умјетност васкрсава. Емир, Немања Кустурица.

Његова умјетност по свему припада словенској, српској, православној осјећајности. И још – то је умјетност са границе, тамо гдје је борба за идентитет најтежа и најнеизвјеснија. Због тога су се на ободу српских земаља по правилу јављале водеће фигуре и гласови – са сјевера Црњански, са југа Његош и Љубиша, са истока Бора Станковић, са запада Матавуљ, Кочић и Десница. Укрштањем тзв. периферних снага и њиховим дозивањем преко мапе, преко рана и трауматичних зона српске осјећајности, настала је наша духовна граматика, снагом за коју никад не знате из каквих дубина долази и каквим моћним оружјима располаже. Пред таквом традицијом национално саморазумијевање постаје суверено, а свијест која чита постаје власник историје. Чују се гласови помоћу којих и данас ступају у резонанцу наше расуте националне енергије. Као што је писао Стефан Митров Љубиша: једна по једна, са болом у срцу, са знамењем на челу. Трешње, бижи, боб, срделе, скушеви. И гофи.

Па да и ми вечерас – ослушкујући те гласове – отворимо и овај наш *Трг од књиге* стиховима господина Алексе Шантића:

...И да с тобом гледам на твој Ловћен плави!

Па једнога дана, кад се Господ јави,

Кад орлови наши високо заброде

И са твојих рука пану гвожђа тврда,

Да побједну химну слушам с твојих брда

И да с тобом славим дан златне слободе!